

Židovi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj - represija

Klasić, Hrvoje

Source / Izvornik: **Antijudaizam, antisemitizam i Holokaust u Hrvatskoj, 2020, 45 - 77**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:677899>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Hrvoje Klasić

ŽIDOV U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ Represija

Hrvatski narode!

*Božja providnost i volja našeg saveznika te mukotrpna višestoljetna
borba hrvatskog naroda i velika požrtvornost našeg poglavnika
dr. Ante Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i inozemstvu odredili
su da danas pred dan uskrsnuća Božjeg sina uskrsne i naša nezavisna
hrvatska država.*

Izvadak je ovo iz govora emitiranog preko zagrebačke radijske stanice 10. travnja 1941. u kasnim popodnevним satima kojim je proglašeno osnivanje nove državne tvorevine pod imenom Nezavisna Država Hrvatska (NDH). U odsutnosti poglavnika novouspostavljene države Ante Pavelića sam čin proglašenja odradio je bivši visoki časnik u vojsci Austro-Ugarske i Kraljevine SHS (Srba, Hrvata i Slovenaca), a sada visoki dužnosnik ustaškog pokreta

Slavko Kvaternik. Iako su svi koji su slušali ovaj govor ili ga dan poslije pročitali u novinama znali da je pred hrvatskim narodom i pripadnicima svih ostalih naroda jedno novo političko i državotvorno iskustvo, gotovo je sigurno da većina nije mogla ni zamisliti cijenu tog iskustva. Ono što će se događati sljedeće četiri godine ostat će zauvijek zapisano kao najmračnije razdoblje hrvatske povijesti. Vjerojatno bi dovoljan razlog za takvu kvalifikaciju bila činjenica što je hrvatska država nastala kao rezultat dogovora Adolfa Hitlera i Benita Mussolinija, što nije imala gotovo nikakvu političku, ekonomsku i vojnu neovisnost ili što se njezino vodstvo sporazumno odreklo velikog dijela državnog teritorija. Međutim, ono zbog čega postojanje NDH predstavlja ljagu ne samo za hrvatsku povijest nego za povijest ljudskog roda u prvom su redu razmjeri terora, masovnih ubojstava, genocida i holokausta koje su vlasti te države provodile prema vlastitim građanima.

Cilj ustaškog pokreta, koji krajem 1920-ih osnivaju hrvatski nacionalisti, bio je uspostava samostalne nacionalne države. S obzirom na to da u tom trenutku Hrvati čine jedan od konstitutivnih naroda Kraljevine Jugoslavije, i da je svaki oblik separatizma bio strogo zabranjen, pristaše hrvatske neovisnosti svoje su aktivnosti morali ograničiti na djelovanje u inozemstvu. Izuzev atentata na kralja Aleksandra u Marseillesu 1934., njihov angažman nije zadavao većih problema jugoslavenskom režimu. Upravo suprotno, uz mrtvoga kralja jedna od posljedica atentata bilo je i uhićenje Ante Pavelića, osnivača i vođe ustaškog pokreta. Nakon njegova odlaska u zatvor u Torinu aktivnosti ustaša sljedećih će nekoliko godina biti svedene na minimum. Tek odluka Benita Mussolinija i Adolfa Hitlera da u sklopu svoje osvajačke kampanje po Europi početkom travnja 1941. napadnu i Jugoslaviju, omogućit će ustaškom pokretu dolazak u središte političkih zbivanja. Uoči same vojne agresije *Duce* fašističke Italije i *Führer* Trećeg Reicha odlučili su iskoristiti

postojeće hrvatsko-srpske antagonizme kako bi lakše osvojili napadnutu zemlju. U skladu s politikom „zavadi pa vladaj” odlučeno je da će srpski narod biti kažnjen, a hrvatski „nagrađen”. Nekoliko dana nakon brutalnog razaranja Beograda (6. travnja), u Zagreb (10. travnja) ulaze njemačke trupe kako bi, zajedno sa svojim talijanskim saveznicima, omogućile ostvarenje „stoljetnog sna” o osnivanju nezavisne hrvatske države. S obzirom na to da najveća i najuglednija hrvatska politička stranka HSS (Hrvatska seljačka stranka) i njezin vođa Vladko Maček nisu htjeli prihvatiti vođenje nove države, Hitler i Mussolini odlučuju se za brojčano minoran, utjecajem potpuno nebitan, ali na „suradnju” više nego spreman ustaški pokret.

Još za boravka u emigraciji ustaški su prvaci u svojim tekstovima i izjavama davali do znanja kako bi trebala izgledati samostalna hrvatska država uređena u skladu s njihovim načelima. U jednom od prvih političkih dokumenata objavljenom 1933., poznatom upravo pod nazivom „Ustaška načela”, navodi se, između ostalog, da „u hrvatskim narodnim i državnim poslovima u samostalnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi ne smije odlučivati nitko, tko nije po koljenima i po krvi član hrvatskog naroda, a isto tako ne smije o sudbini hrvatskog naroda i hrvatske države odlučivati nijedan strani narod ni država”.¹ Iz ovog kao i svih ostalih članaka „Načela” vidljiva je težnja nacionalnoj isključivosti i hrvatskom ekskluzivizmu, ali još uvijek ne i sudbina onih koji žive u Hrvatskoj, a nisu pripadnici hrvatskog naroda. Međutim, razvoj političke situacije u Jugoslaviji i sve jači utjecaj novih ekstremnih nacionalističkih ideologija u Europi utjecat će na to da i taj odnos uskoro dobije konkretan sadržaj. O tome svjedoči i tekst koji je 1936. napisao Ante Pavelić i objavio pod

¹ Mario Jareb, *Ustaško-domobranski pokret: od nastanka do travnja 1941.*, Zagreb, 2006., 126-127.

naslovom „Die kroatische Frage” odnosno „Hrvatsko pitanje”.² Činjenica da je tekst napisan na njemačkome, a još više sam sadržaj ove „rasprave”, ukazuju na koga su ustaše računali kao glavne saveznike u ostvarenju svojih državotvornih planova. Za razliku od „Načela”, u ovom su dokumentu poimence kao glavni neprijatelji hrvatske neovisnosti pobrojani Srbi, Židovi, komunisti i slobodni zidari. I dok su se antisrpski stavovi mogli čuti i prije, „Hrvatsko pitanje” prvi put pokazuje i otvoreni antisemitizam ustaškog pokreta. U „duhu vremena” Židove se optužuje za monopol nad novčarskim poslovima i trgovinom, kao i za usku povezanost i klijentelistički odnos s vlastima u Beogradu. „Jugoslavija se razvila onako, kao što su to Židovi predvidjeli, u pravi Eldorado židovstva zbog podmitljivosti javnoga života u Srbiji”, ističe Ante Pavelić. Kao jedno od glavnih oruđa u borbi protiv hrvatskih nacionalnih interesa Pavelić ističe jugoslavensko novinstvo koje se nalazi u „židovsko-slobodnozidarskim rukama”. Osim laži o Hrvatima to novinstvo po njegovim riječima upotrebljava i „drzka krivotvorenja protiv Njemačke”. Kao nedvosmisleno upozorenje, a uspostaviti će se i svojevrsno zloguko proročanstvo napisano tri godine prije početka rata u Europi i pet prije napada na Jugoslaviju, zvuče riječi poglavnika ustaškog pokreta da u slučaju rata „neće biti bez značaja na čijoj će strani stajati hrvatski narod – a on će bez sumnje i prirodno stajati na strani neprijatelja Srbije”.

Spomenuti i brojni nespomenuti primjeri ukazivali su na to da je u godinama nakon osnivanja ustaški pokret uz inzistiranje na državnoj neovisnosti sve više zaoštravao svoj odnos prema onima koje se iz različitih razloga smatralo odgovornima što ta neovisnost već nije postignuta. Međutim, unatoč često vrlo grubim izrazima, verbalnim uvredama i optužbama, još uvijek se ni izbliza nije nazirao način kako bi obračun s „neprijateljima” hrvatskih nacionalnih

² Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1986., 235. i dalje.

interesa trebao izgledati. Sve će se to promijeniti već s prvim danima uspostave Nezavisne Države Hrvatske.

Iako je o ustaškom teroru gotovo nemoguće govoriti izdvajajući jednu odnosno „ignorirajući” ostale etničke, vjerske, rasne ili političke skupine, za potrebe ovoga rada bit će dan kratak pregled stradanja Židova u NDH-u, s posebnim naglaskom na onu posljednju fazu, tj. sam holokaust, njegov tijek i posljedice.

Kao i mnogi drugi europski narodi ni Hrvati kroz svoju povijest nisu bili imuni na antisemitizam. Međutim, u usporedbi sa situacijom u drugim zemljama Židovi na području Hrvatske nikad nisu bili izloženi masovnim progonima niti je antižidovstvo predstavljalo važan element programa hrvatskih političkih stranaka. Čak ni u temeljnim dokumentima ustaškog pokreta, pa ni izjavama njegovih dužnosnika u prvim godinama nakon osnivanja, Židovi ne predstavljaju posebnu temu niti ih se ubraja u glavne neprijatelje ostvarenja hrvatskoga državotvornog projekta. To su uvijek u prvom redu Srbi, a onda i komunisti. Usporedbe radi, Adolf Hitler je godinama prije preuzimanja vlasti izdvajao upravo Židove kao najveće krivce za sve nesreće koje su zadesile njemački narod. Jedan od razloga zašto hrvatski nacionalisti, pa tako ni ustaše, Židove nisu doživljavali posebnom prijetnjom jest činjenica da su brojni pripadnici židovskog naroda bili aktivni borci za „hrvatsku stvar”. Jedan od najpoznatijih svakako je hrvatski političar i osnivač Čiste stranke prava Josip Frank. I u samom ustaškom pokretu naći će se nemali broj Židova po podrijetlu, a dobar dio pripadnika pokreta bio je oženjen Židovkama ili polužidovkama. Jedan od najzloglasnijih dužnosnika ustaškog režima i sigurno jedan od najodgovornijih pojedinaca za provođenje genocida i holokausta u NDH-u Eugen Dido Kvaternik također je imao židovske krvi pošto mu je majka bila kći Josipa Franka. Uzevši u obzir navedeno, kao i činjenicu da se

unutar ustaškog pokreta antisemitizam izraženije javlja tek u drugoj polovici 1930-ih, jasno je da glavni povod toj „novoj” pojavi treba tražiti u vanjskim utjecajima, konkretno u želji za dobivanjem podrške od nacističke Njemačke, koja je uz fašističku Italiju trebala predstavljati novoga moćnog političkog saveznika. Međutim, s obzirom na to da ustaški pokret u tom trenutku kako u zemlji tako i inozemstvu nije predstavljao nikakvu snagu, pa samim time ni prijetnju, razloga za zabrinutost među hrvatskim Židovima nije bilo. S druge strane, nisu se samo hrvatski nacionalisti odlučili prilagoditi novoj europskoj političkoj realnosti. To će ubrzo učiniti i jugoslavenske vlasti. Zbližavanje s Njemačkom uz novougovorene gospodarske i trgovinske aranžmane imat će za posljedicu i neke zakonske mjere kojima će i Jugoslavija pokazati da podržava politiku prema Židovima kao „stranom tijelu” u društvu. Tako je krajem 1940. vlada pod predsjedanjem srpskog političara Dragiše Cvetkovića i hrvatskog Vladka Mačeka donijela dvije antisemitske uredbe, jednu kojom se Židovima zabranjuje trgovina prehrambenim proizvodima i drugu kojom se ograničava kvota za upis Židova na srednje, više i visoke škole. Unatoč nizu nedosljednosti u njihovu provođenju ove su uredbe ipak pripadnike židovskog naroda zakonski učinile građanima drugog reda. Nažalost bio je to samo početak razdoblja tijekom kojeg će razna ograničenja vrlo brzo prerasti u fizičku eliminaciju.

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske stvari se po pitanju „nepoželjnih” počinju dramatično brzo razvijati. Nema sumnje da je u nasilju koje započinje odmah po preuzimanju vlasti bilo i elemenata anarhije, stihije i samovolje pojedinaca, ali treba naglasiti da se od samog početka radilo o dobro organiziranom, sustavnom i od države provođenju teroru.

Iako u trenutku kada su napisana, „Ustaška načela” nisu izazvala nikakvo zanimanje javnosti, u travnju 1941. osnovna teza izrečena u tom dokumentu

da „u hrvatskim narodnim i državnim poslovima u samostalnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi ne smije odlučivati nitko, tko nije po koljenima i po krvi član hrvatskog naroda” više nije zvučala kao nacionalistička floskula ili „utopistička” težnja marginalnog političkog pokreta, već kao jedna od glavnih smjernica u organizaciji društveno-političkog života u novostvorenoj državi. Prvi korak koji su ustaške vlasti u tom smislu trebale poduzeti bilo je definiranje pojma „hrvatski narod”. U tu svrhu 30. travnja 1941. donesena je „Zakonska odredba o državljanstvu” u kojoj između ostalog stoji da je državljanin NDH-a „državni pripadnik arijskog porijetla”. Ova odredba tražila je dodatno pojašnjenje pojma „arijsko porijetlo” pa je istog dana donesena i „Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti” u kojoj stoji da je „arijskog porijetla osoba koja potječe od predaka koji su pripadnici europske rasne zajednice ili koji potječu od potomaka te zajednice izvan Europe”. U tu kategoriju nisu ulazili Židovi jer ih se smatralo pripadnicima druge (židovske) rase. Istog dana donesena je i treća zakonska odredba „O zaštiti arijske krvi i časti Hrvatskog naroda”, kojom se zabranjivao brak između Židova i Hrvata, kao i „izvanbračno spolno općenje Židova... sa ženskom osobom arijskog porijetla”.³ Ovim trima uredbama Židovi (i Romi) kao građani Hrvatske nisu samo zakonski diskriminirani u odnosu na „arijevence”, nego su, što će imati puno tragičnije posljedice, „obilježeni” i kao narod (rasa) koji se smatra prijetnjom po „krv i čast” hrvatskog naroda. Po logici stvari s prijetnjom se trebalo obračunati, a taj će se obračun odvijati u nekoliko faza.

Početkom lipnja 1941. Židovi su suočeni s novim valom ograničenja. Kako bi se zaštitila „narodna i arijska kultura hrvatskog naroda” donesena je zakonska odredba kojom je Židovima zabranjeno „svako sudjelovanje u

³ Navedene zakonske odredbe objavljene su u publikaciji *Zakoni, zakonske odredbe, naredbe itd.*, Knjiga 1, Zagreb, 1941., 107-115.

radu, organizacijama i ustanovama društvenog, omladinskog, športskog i kulturnog života... a napose u književnosti, novinarstvu, likovnoj i glazbenoj umjetnosti, urbanizmu, kazalištu i filmu”.⁴ Istoga dana, 4. lipnja 1941. done-sena je i „Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanju Židova i židovskih tvrtka”. Nakon što je prethodnim zakonskim rješenjima utvrđeno tko je Židov i propisan položaj židovskog naroda, ovom naredbom odlučilo se i fizički, vizualno, označiti, a time i upozoriti na prisutnost židovstva unutar hrvatskog društva. Svi Židovi stariji od 14 godina morali su u javnosti na lijevoj strani prsa nositi posebnu oznaku u obliku okrugle limene pločice žute boje s velikim crnim slovom „Ž”. Označavanje je bilo obvezno i za poduzeća, tvrtke i trgovačke radnje u židovskom vlasništvu, na kojima je na vidljivu mjestu morao biti istaknut list žutog papira s crnim natpisom „Židovska tvrdka”.⁵ Svi ovi protužidovski zakoni pokrenuli su lavinu ograničenja i zabrana s kojima su se Židovi počeli suočavati širom NDH-a i u svim segmentima života. Nisu više smjeli stanovati u određenim dijelovima grada, kretati se po centru i zadržavati u parkovima, ulaziti u restorane, hotele, kina i kazališta, kupati se na kupalištima, biti članovi sportskih klubova; morali su predati radiouređaje, fotoaparate, skije, veste, rukavice itd.

Činjenica što su u vrlo kratkom razdoblju diskriminirani kao građani i državljani, što im je ugrožena egzistencija i što su javno osramočeni i obeščašćeni morala je predstavljati ogroman šok i nevjericu kod hrvatskih Židova. Međutim, da je ostalo na tome bila bi to jedna, nažalost ne i jedina, ružna epizoda u povijesti židovskog naroda. Ali nije. Gotovo istovremeno s provedbom navedenih odredaba započelo je i sustavno uništavanje židovskog naroda. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata upravo zbog nepojmljivih

⁴ Isto, knjiga 2, 40.

⁵ Isto, 54-59.

razmjera stradanja i karaktera zločina cijela će ta tragedija dobiti i poseban naziv – Holokaust ili Šoa. Može se slobodno reći da je holokaust, zajedno s genocidom nad srpskim i romskim narodom, predstavljao jedan od glavnih elemenata ustaške „revolucije”. Njezin je cilj bio stvoriti novu državu, novo društvo i novog čovjeka. U tako zamišljenoj hrvatskoj državi i društvu koje je počivalo na ustaškim načelima nije bilo mjesta za one koji se etnički, rasno, vjerski ili ideološki nisu uklapali u model „pravoga” hrvatskog građanina.

Nakon oduzimanja imovine, izvršenog po, u tu svrhu, posebno izrađenim zakonima, ali koje je često imalo i oblik otvorene pljačke, ustaše započinju i s fizičkim „uklanjanjem” židovskog stanovništva. Mali će se broj uspjeti spasiti bijegom u druge zemlje ili odlaskom u partizanske jedinice, dok će većina, bez obzira na dob i spol, svoj život završiti u nekom od ustaških logora u NDH-u ili nacističkih logora po Njemačkoj i istočnoj Europi. Za razliku od terora prema srpskom stanovništvu koji su od ideje do provedbe osmislili ustaše, obračun sa Židovima bio je i po pitanju (rasnog) zakonodavstva i eksterminacije velikim dijelom kopiranje nacističke prakse. To između ostalog potvrđuju i izjave dvojice najviših političkih dužnosnika NDH-a, poglavnika Ante Pavelića i ministra unutarnjih poslova Andrije Artukovića. List *Hrvatski narod* tako prvo prenosi Artukovićevu izjavu da će „uskoro riješiti židovsko pitanje na isti način kao što ga je riješila njemačka vlada”, a zatim i Pavelićevu da će se „židovsko pitanje radikalno riješiti prema rasnim i gospodarskim gledištima”.⁶ Uostalom, prva uhićenja otprilike pedesetak (zagrebačkih) Židova proveo je upravo Gestapo svega nekoliko dana nakon ulaska njemačke vojske u Zagreb pokazavši tako između ostalog tko ima stvarnu vlast u novostvorenoj državi.

⁶ *Hrvatski narod*, 22. travnja 1941. i 6. svibnja 1941.

Nakon ove akcije Nijemci se neće izravno miješati u rješavanje „židovskog pitanja” sve do proljeća 1942. godine.

U NDH-u je represija spadala u djelokrug rada ministarstva unutarnjih poslova, točnije jednoga njegovog odjela po imenu Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) na čijem je čelu bio je Eugen Dido Kvaternik. Djelatnici RAVSIGUR-a bili su zaduženi za nadzor, uhićenja i odvođenja u logore židovskog stanovništva. Sredinom kolovoza 1941. Dido Kvaternik osniva i Ustašku nadzornu službu (UNS) koja se također bavila represijom nad „neprijateljima” države. Njezin Treći ured (Ustaška obrana) bavio se organizacijom logorskog sustava. Na čelu tog ureda, drugim riječima osoba koja je imala stvarnu vlast u svim logorima na teritoriju NDH-a, bio je Vjekoslav Maks Luburić. Kao što je njemačka zakonodavna praksa korištena prilikom izrade protužidovskih rasnih odredaba, isti uzor ustaše koriste i pri osnivanju i organiziranju logora. S tim u vezi treba posebno istaknuti posjet Eugena Dide Kvaternika Glavnom uredu SS-a u Berlinu sredinom 1941., te posjet Maksa Luburića krajem iste godine njemačkome koncentracijskom logoru Sachsenhausen – Oranienburg. Po povratku u NDH iskustva stečena u Trećem Reichu ustaški će dužnosnici odmah upotrijebiti, ali i „unaprijediti”.

Da se odnos prema Židovima neće svesti samo na javno sramoćenje, pljačku imovine i progon dalo se naslutiti čitanjem između redova „Zakonske odredbe o obrani naroda i države” koju je Pavelić proglasio istog dana kada i ostale rasne zakone (17. travnja 1941.). U njoj izričito stoji da se „krivcem zločinstva veleizdaje čini svaki onaj tko na bilo koji način povrijedi ili je povrijedio životne interese hrvatskog naroda ili bilo na koji način ugrozi opstanak NDH... pa makar djelo i ostalo samo u pokušaju” te da je za takvu osobu

predviđena smrtna kazna.⁷ Za provedbu ove odredbe osnovani su izvanredni narodni, a zatim i prijek i sudovi koji tisuće nevinih ljudi svojim proizvoljnim tumačenjem termina „veleizdaja” osuđuju na smrt strijeljanjem. Korak dalje u legalizaciji genocida nad Židovima bila je poglavnikova „Izvanredna zakonska odredba i zapovijed” od 26. lipnja 1941. koja glasi „tko širi glasove o tobožnjim progonima protiv jednog dijela pučanstva bit će stavljen pred prijek i sud. Židovi se smatraju kolektivno odgovornim za širenje lažnih vijesti... i prema tome će se proti njima postupati i spremati ih povrh kaznenopravne odgovornosti u zatočenička zbirališta pod vedrim nebom”.⁸

Osnivanje logora na području NDH-a započinje već u travnju 1941., dakle neposredno po dolasku na vlast ustaškog pokreta. U sljedećih nekoliko godina koliko je država postojala na njezinu je teritoriju djelovalo tridesetak logora pod hrvatskom (ustaškom), njemačkom i talijanskom upravom. Oni su se razlikovali po karakteru odnosno namjeni iako su često isti logori imali više namjena. Prvi koji se osnivaju bili su tzv. sabirni logori koji su služili kao mjesta za okupljanje onih koje se planiralo deportirati iz NDH-a. Drugu skupinu čine logori u koje su zatočnici dovođeni kako bi obavljali neku radnu obvezu („radni logori”). U njima se umiralo od teških uvjeta života i iscrpljivanja mukotrpnim radom, ali su ih logorski čuvari i neposredno usmrćivali. Treću skupinu čine tzv. „logori smrti” čija je jedina namjera bila, kao što i sam naziv kaže, fizičko uništenje.

Prvi logor ustaški režim osniva 15. travnja 1941. u prostorijama bivše tvornice Danica pokraj Koprivnice. Iako su u njemu zatvorenici maltretirani na različite načine, od fizičkog zlostavljanja, preko prisilnog rada, do slabe ishrane, u Danici nije bilo masovnog ubijanja. Međutim, nakon što su

⁷ *Zakoni, zakonske odredbe, naredbe itd.*, Knjiga 1, Zagreb, 1941., 15.

⁸ *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, 1941.*, Zagreb, 1942., 212-213.

krajem lipnja logorski kapaciteti „ispunjeni”, zatočenike se počinje prevoziti u Gospić kao središte novoga logorskog sustava. Za razliku od Danice, gospićki logorski sustav funkcionirao je isključivo s ciljem fizičkog uništavanja. U tu svrhu osnovani su logori, ili točnije rečeno stratišta u Jadovnom na Velebitu te Slani i Metajni na otoku Pagu. Nakon što su Srbi, Židovi, Romi, komunisti iz cijelog NDH-a u stočnim vagonima dopremljeni u Gospić, sprovedeni su na neko od spomenutih stratišta na kojem se ne bi dugo zadržavali. Najviše ih je pogubljeno na Velebitu (Jadovno) i pobacano u neku od brojnih obližnjih jama. Dio zatočenika sproveden je do Karlobaga, a zatim brodovima prevožen na otok Pag. Tu su odvajani muškarci od žena te upućivani u logor Slana odnosno Metajna. Uz masovna ubojstva, ustaše su zatočene Srпкиnje i Židovke svakodnevno i silovali. Gospićki logorski sustav prestaje funkcionirati krajem kolovoza 1941. kada su Talijani okupirali taj dio NDH-a. Preživjeli logoraši prevezeni su prvo u Jastrebarsko kao privremenu postaju, a 23. kolovoza 1941. bili su prebaćeni u novoosnovani logor u Jasenovcu. Sve do prestanka postojanja krajem travnja 1945. Jasenovac je bio glavni i najveći logor na teritoriju NDH-a. Po namjeni, radilo se o kombinaciji radnog logora i logora smrti, tj. u njemu su zatočenici obavljali različite vrste teških poslova, ali su istovremeno vršene i masovne likvidacije. U logoru Jasenovac ustaše su zatočenike ubijali klanjem, vješanjem, umlaćivanjem, izgladnjivanjem i teškim fizičkim radom. Velik broj hrvatskih (i bosanskohercegovačkih) Židova i Židovki bio je zatočen u logorima u Lobargradu (Hrvatsko zagorje), Kruščici kod Travnika, Đakovu te Tenji kod Osijeka. Oni koji nisu usmrćeni u tim logorima deportirani su u Jasenovac, a velik dio i u nacistički logor Auschwitz.

Toćan broj Židova koji su stradali kao ųrtve ustaškog terora teško je, a kako vrijeme odmiće gotovo i nemoguće otkriti. S obzirom na nedostatak pouzdane dokumentacije, neistražena ili nedostupna grobišta i stratišta, ali i

način postupanja s tijelima ubijenih (npr. bacanje leševa u Jadransko more i rijeku Savu, spaljivanje leševa u tzv. Pićilijevoj peći u Jasenovcu itd.) kada se govori o brojkama uglavnom se radi o procjenama. Iz istih razloga nemoguće je doći i do točnog broja stradalih u pojedinom ustaškom logoru. Da je tome tako možda najbolje svjedoči primjer koncentracijskog logora Jasenovac. Tijekom poslijeratnog ispitivanja Ljube Miloša, jednog od zapovjednika logora, on navodi kako je „Luburić odredio da u Jasenovcu brojno stanje uvijek varira oko 3.000 jer je ta cifra uglavnom bila dovoljna da podmiri sve potrebe radne službe” te nastavlja da je „bilo slučajeva kad je logor brojio i 5.000 zatočenika ali taj broj nije mogao dulje trajati, jer se u takvom slučaju vršila likvidacija viška”.⁹ O nemogućnosti utvrđivanja točnog broja zatočenika, ali i implikaciji da se kapacitet logora povećavao eliminacijom logoraša, govori i dopis Glavnog stana Poglavnika od 27. travnja 1942. u kojem između ostalog stoji da „sabirni i radni logor u Jasenovcu može primiti neograničeni broj zatočenika”.¹⁰

Osim u ustaškim, Židovi s područja NDH-a masovno su stradali i u nacističkim logorima smrti po istočnoj Europi, najviše u Auschwitzu. Takve deportacije započele su već tijekom 1941., ali se intenziviraju tijekom 1942. i 1943. godine. Radilo se o zajedničkoj akciji ustaških vlasti i predstavnika Trećeg Reicha u Zagrebu. Među posljednjima su deportirani i zagrebački nadrabin Miroslav Freiburger i predsjednik zagrebačke židovske zajednice Hugo Kon.

Po dostupnim podacima na teritoriju NDH-a živjelo je 1941. oko 39 000 Židova. Od tog broja svega oko 9 000 dočekalo je kraj rata. Osim nekoliko stotina strijeljanih na samom početku rata većina je život skončala u nekom od ustaških ili nacističkih logora. Najviše ih je, njih oko 13 tisuća, stradalo u

⁹ HDA, RSUP SRH SDS, Dosje Ljubo Miloš.

¹⁰ <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5400>.

koncentracijskom logoru Jasenovac. Uz sve zakonske odredbe i izjave ustaških dužnosnika upravo tako velika brojka ubijenih i mali broj preživjelih ukazuju da se radilo o želji da se u cijelosti uništi jedan narod odnosno da se bez svake sumnje radilo o genocidu nad Židovima.

Ono što se dogodilo europskim Židovima od sredine 1930-ih do 1945. neusporedivo je i s najvećim zvjerstvima koja su se događala kroz povijest čovječanstva, uključujući i vremena kada su ljudi živjeli u mnogo primitivnijim uvjetima, i kada ljudski život nije bio „zaštićen” raznim zakonima, humanističkim i moralnim načelima kao što je to bio slučaj u 20. stoljeću. Iako se radi o stravičnim brojkama (oko šest milijuna ubijenih), ključni problem kada se govori o holokaustu ne bi trebao biti odgovor na pitanje „koliko?” nego „zašto?” i „kako?” se dogodilo to što se dogodilo. Jer brojke vremenom postanu apstraktan pojam, dio statistike, i teško kod nekoga mogu izazvati empatiju prema stradalnicima. Pitanje o kojem bi svatko trebao razmisliti jest kako je moguće da potpuno nevine ljude, djecu, žene, starce, dojučerašnje susjede, prijatelje, kolege na poslu netko bez ikakva razloga proglasi državnim i narodnim neprijateljima i odluči ih poubijati, uz obrazloženje i opravdanje da će time svijet postati boljim. Jer, govoriti o brojkama znači baviti se nečim što se već dogodilo, ali zamisliti se nad razlozima stradanja znači razmisliti o (ne)mogućnosti da se takve stvari ponove.

U tom smislu treba gledati i uznapredovali povijesni revizionizam i negacionizam u hrvatskom društvu danas. Ne možemo promijeniti smjer ni sadržaj povijesti, ali iz onoga što se dogodilo možemo izvući brojne pouke. Genocid nad Židovima koji su živjeli na području NDH-a dobro je istražena povijesna činjenica. Isto tako nema spora da odgovornost za počinjeno leži na ustaškom pokretu i upravljačkom aparatu NDH-a. Ako izuzmemo već spomenute probleme pri izračunu točnog broja žrtava brojna arhivska građa,

znanstveni radovi, kao i osobna sjećanja daju nam više nego dovoljno materijala da se odredi karakter i namjena koncentracijskih logora osnivanih širom NDH-a. Uzevši sve to u obzir postavlja se pitanje kako je onda moguće da u Hrvatskoj danas postoje oni koji negiraju ili relativiziraju zločinačku politiku ustaškog pokreta i stradanje nevinih ljudi? Kako je moguće da se snimaju i javno prikazuju filmovi, pišu knjige i održavaju „znanstveni” skupovi koji negiraju zločinački karakter jasenovačkog i ostalih ustaških logora? Kako je moguće da država i društvo nemaju jasan i nedvosmisleno osuđujući stav prema isticanju ustaških simbola i pozdrava? Kako je moguće da se političkim i vojnim dužnosnicima ustaškog pokreta daju imena ulica i podižu spomenici u Hrvatskoj kao demokratskoj i pravnoj državi?

I premda zvuči nevjerojatno da se takve stvari događaju, nije najveći problem radi li se sve navedeno iz neznanja, ili svjesno, iz simpatije prema jednoj političkoj opciji iz hrvatske prošlosti. Mnogo je veći problem jesu li oni koji negiraju zločine i brane zločince i sami u jednom trenutku spremni postati, ponoviti ili barem podržati isto.

Proглашavanje tzv. rasnih zakona na samom početku uspostave NDH-a bilo je priprema za progon i eliminaciju Židova na području čitave novostvorene države. Brzina kojom su zakoni doneseni potvrđuje da je ustaški pokret imao unaprijed pripremljen plan i da progon Židova nije izvršen samo zbog pritiska Njemačke. Rasnim su zakonima Židovi, kao i Romi, proglašeni državnim pripadnicima koji su se po restrikciji svojih građanskih i ljudskih prava razlikovali od državljana NDH-a. Između ostaloga, bilo je zabranjeno sklapanje brakova arijevaca („čistokrvnih” Hrvata i pripadnika „arijskih” manjina, poput Nijemaca ili Talijana) i Židova, a zakonom je određeno tko je sve Židov. Ljudima nije ostavljena mogućnost da se sami izjasne smatraju li se Židovima ili ne, iako je među onima koje je zakon takvima proglasio sigurno bilo onih koji su se prije svega osjećali Hrvatima.

POŠTARINA U GOTOVOM PLAĆENJU

CIJENA 2 DINARA

HRVATSKI NAROD

GLASILO HRVATSKOG USTAŠKOG POKRETA

GOD. III. — BROJ 78. ZAGREB, ČETVRTAK 1. SVIBNJA 1941. IZLAZI DNEVNO

KRVI I ČAST HRVATSKOG NARODA

zaštićeni posebnim odredbama

POGLAVNIK JE PROPISAO I PRO GLASIO ZAKONSKU ODREDBU O RASNOJ PRIPADNOSTI I ZAKONSKU ODREDBU O ZAŠTITI ARIJSKE KRV I ČASTI HRVATSKOG NARODA

Na prijedlog ministra unutarnjih poslova propisujem i proglašujem

ZAKONSKU ODREDBU O RASNOJ PRIPADNOSTI

Točka 1.

Arijskog porijekla je osoba, koja potječe od predaka, koji su pripadnici europske rase zajednice ili koji potječu od potomaka te zajednice izvan Europe.

U koliko su ustanovile službe na postojeće druge odredbe, arijsko se porijeklo dokazuje krunim listom i vjenčanim listom predaka prvog i drugog koljena (roditelja i dje-dova i bakaj. Kod pripadnika islamske vjerske zajednice, koji ne mogu priložiti navedene isprave, posebno je pisano potvrđenoće dvojice vjeronadornih svjedoka, koji su potvrdili njihova predaka, da među njima nema osoba nearijskog porijekla.

U dvojbama slučajeva donosi odluku ministarstvo za unutarnje poslove na prijed-log raspoloživih povjerenika.

Točka 2.

Osobe, koje pored arijskih predaka imaju jednog predaka drugog koljena Židova ili drugog europskog naroda po rasu, izjednačuju se osobom na sticanje državljanstva s osobama arijskog porijekla.

Osobe sa dva predaka koljena Židova po rasu također mogu biti okrivljeni na državljanstva izjednačene s osobama arijskog porijekla, u koliko to u 1.3 nije drugačije odre-djeno.

Točka 3.

Kao Židovi u smislu ove zakonske odredbe vrijede:

1. Osobe, koje potječu barem od troje predaka drugog koljena (djedova i bakaj, koji su Židovi po rasu, djedovi i bake vrijede kao Židovi, ako su majke vjere ili su se u toj vjeri rodili.

2. Osobe, koje imaju dva predaka drugog koljena, koji su Židovi po rasu, i to u ovim slučajevima:

a) ako su bile 10. travnja 1941. pripadnici majke vjere, ili, ako su kasnije na tu vjeru prešli;

b) ako imaju bračnog druga, koji vrijedi kao Židov u smislu 1.;

c) ako su poslije stupanja na snagu ove naredbe sklopili brak s osobom, koja ima dvoje ili više predaka drugog koljena Židova po rasu, i potomci iz takvog braka;

d) ako su nezakoniti djeca sa Židovom u smislu 1., a roditelji su poslije 31. siječnja 1942.

Na prijedlog ministra unutarnjih poslova propisujem i proglašujem

ZAKONSKU ODREDBU O ZAŠTITI ARIJSKE KRV I ČASTI HRVATSKOG NARODA

Točka 1.

Brak Židova i lihi osoba, koje nisu arijskog porijekla, je zabranjen. Isto tako je zabranjen brak osoba, koje pored arijskih predaka ima jednog predaka drugog koljena po rasu Židova ili drugog europskog naroda s osobom, koja je po rasu jednako porijekla.

Koje osobe vrijede kao Židovi ili nearijski određuje zakonska odredba o rasnoj pri-padnosti.

Točka 2.

Pozvana dozvola za sklapanje braka potrebna je u sljedećim slučajevima:

1. Osobe s dva predaka drugog koljena Židova po rasu s osobom, koja ima jednog predaka drugog koljena europskog naroda po rasu, ili s osobom, koja je arijskog porijekla.

2. Osobe, koje imaju od dva predaka pripadnika drugih europskih rasa s osobom isto takvog porijekla, ili s osobom, koja ima jednog ili dva predaka drugog koljena Ži-dova po rasu ili jednog predaka drugog koljena Cijanina po rasu, ili s osobom arijskog po-rijekla.

3. Brakovi između državljana i državnih pripadnika, ukoliko nisu po točki 1. za-branjeni.

Dozvola za takav brak izdaje ministarstvo unutarnjih poslova po saslušanju ras-političkog povjerenstva.

Točka 3.

Izvanbračno općno općenje Židova ili lihi osoba, koja nije arijske krvi, sa ženstvom osobom arijskog porijekla je zabranjeno.

Mistika nearijska osoba, koja se odriče protiv ove zabrane počinja zločin otkriven-ja rase, te se kazniava sa zatvorom ili tamnicom. U naročito teškim slučajevima, na-pose ako se radi o silovanju osobe djevojke, može se izreći smrtna kazna.

Točka 4.

Židovi ili lihi osobe, koje nisu arijskog porijekla, ne smiju zaposliti u kućanstvu lienske osobe arijskog porijekla ispod 45 godina starosti.

Točka 5.

Narječnicima i državnim pripadnicima je zabranjeno izvoženje hrvatske države i naredne zastave i izvoženje hrvatskih narodnih boja i emblema.

Sva primjena Hrvatskih predmetima, koje su izvršene poslije 1. prosinca 1918. stav-lje se izvan krupnosti, te su iznad navedenih, ne su prvotnim predmetima.

Tko je Židov određuje zakonska odredba o rasnoj pripadnosti.

e) ako ministarstvo za unutarnje poslove na obrazloženi prijedlog raspoloživih povjerenstva odluči, da vrijede kao Židovi.

3. Osobe, rođene izvan teritorija Hrvatske Države Hrvatske od roditelja, koji ne potječu iz Hrvatske Države Hrvatske, ako su bile 10. travnja 1941. majke vjere ili ima-ju najmanje dvoje predaka drugog koljena Židova po rasu, ili vrijede kao Židovi u smislu zakona zemlje, iz koje potječu.

4. Osobe, koje su poslije stupanja na snagu ove zakonske odredbe sklopile obla-ženjem zakonske odredbe o zaštiti arijske krvi brak, koji je zabranjen i njihovi potomci.

5. Osobe, koje su nezakoniti djeca Židovki u smislu 1.

Kao Cijanin u smislu ove naredbe vrijedi osoba, koja potječe od vjara ili više pre-daka drugog koljena, koji su Cijanin po rasu.

Točka 5.

Kod ministarstva za unutarnje poslove ostaju sa rasu političko povjerenstvo, koje donosi mišljenje i prijedloge u svim dvojbama slučajevima rasu pripadnosti.

Konačno rješenje u dvojbama slučajevima rasu pripadnosti donosi ministarstvo za unutarnje poslove.

Propis u ustroju i djelokrug rada toga povjerenstva izdati će ministarstvo za unutarnje poslove posebnom naredbom.

Točka 6.

Osobama, koje su se prije 10. travnja 1941. iskazale zaštitnicima za hrvatski narod, napose za njegovo oslobođenje, kao i njihovim bračnim drugovima, i kojima su sklopile brak prije stupanja na snagu ove zakonske odredbe i potomcima iz takvog braka, u koliko bi se na te osobe moglo odnositi ova naredba, može Poglavar države izvan propisa ove naredbe priznati i za prava, koja pripadaju osobama arijskog porijekla.

Točka 7.

Provedba ove naredbe povjerava se ministru unutarnjih poslova.

Točka 8.

Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u »Narodnim Novinama«.

U Zagrebu, 30. travnja 1941.

Broj: XLV-66-Z. p.-41.

Predsjednik zakonodavnog povjerenstva pri Poglavlju:

DR MILOVAN ŽANIC, v. r.

Poglavlju:

DR ANTE PAVELIĆ, v. r.

Točka 6.

Ministar za unutarnje poslove izdati će naredbe o provedbi ove zakonske od-redbe.

Točka 7.

Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u »Narodnim Novi-nama«.

Zagreb, 30. travnja 1941.

Broj: XLIV/67. Z. p.-41.

Predsjednik zakonodavnog povjerenstva

pri Poglavlju:

Dr. MILOVAN ŽANIC v. r.

Poglavlju:

Dr. ANTE PAVELIĆ v. r.

ZAKONSKA ODREDBA

O PLAĆANJU PRIJENOSNE PRISTOJBE

Na prijedlog ministra narodnog gospodarstva propisujem i proglašujem

ZAKONSKU ODREDBU O PLAĆANJU PRIJENOSNE PRISTOJBE

1. Prijenosna i druge pristojbe za pravne poslove otuđivanja i opterećivanja nekretno-sti, za koje je po zakonskoj odredbi o zabrani otuđivanja i opterećivanja nekretnosti od 18. travnja 1941. potrebna dozvola ministarstva pravosuđa, ima se plaćati u roku od pismeni dana od primitka odredbe o dozvoli otuđivanja i opterećivanja.

2. Provedenje ove zakonske odredbe povjerava se ministru narodnog gospodar-stva.

3. Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u »Narodnim Novi-nama«.

U Zagrebu, 30. travnja 1941.

Broj: XLV-66-Z. p.-41.

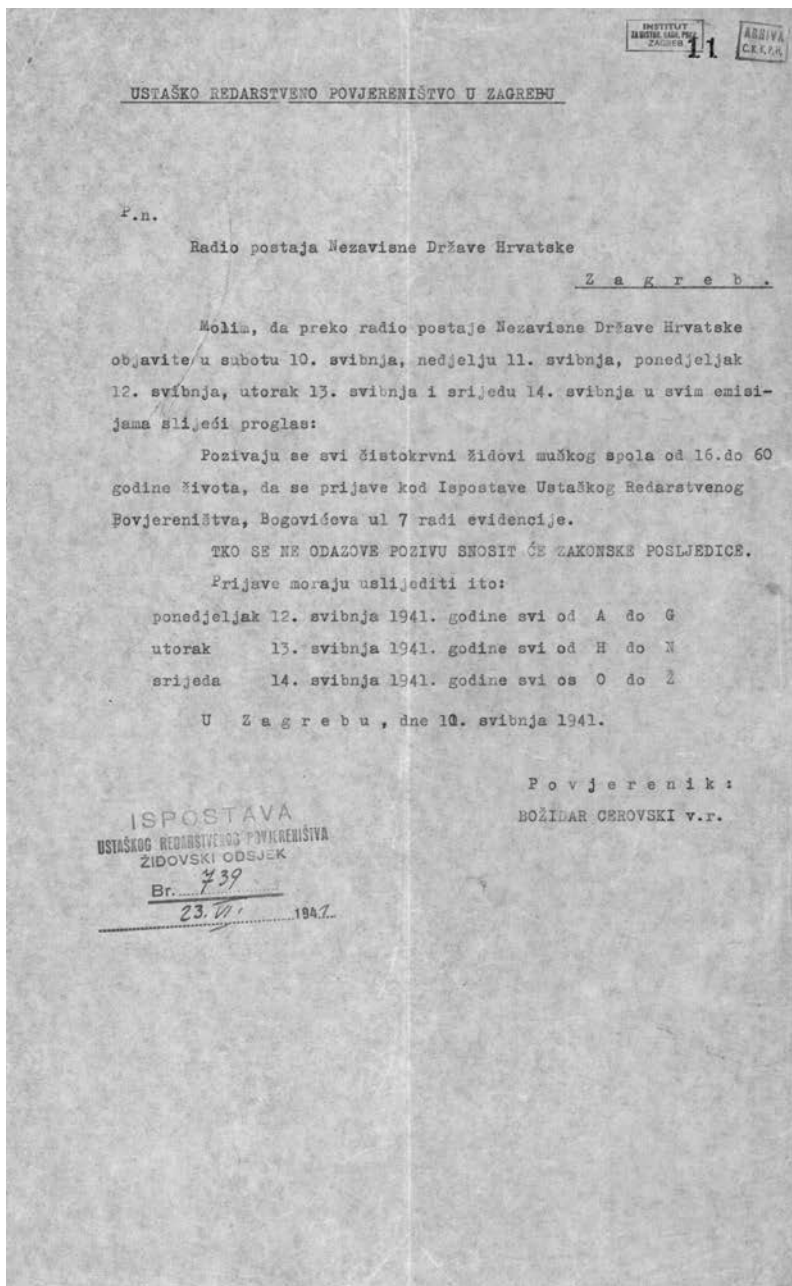
Predsjednik zakonodavnog povjerenstva pri Poglavlju:

DR MILOVAN ŽANIC, v. r.

Poglavlju:

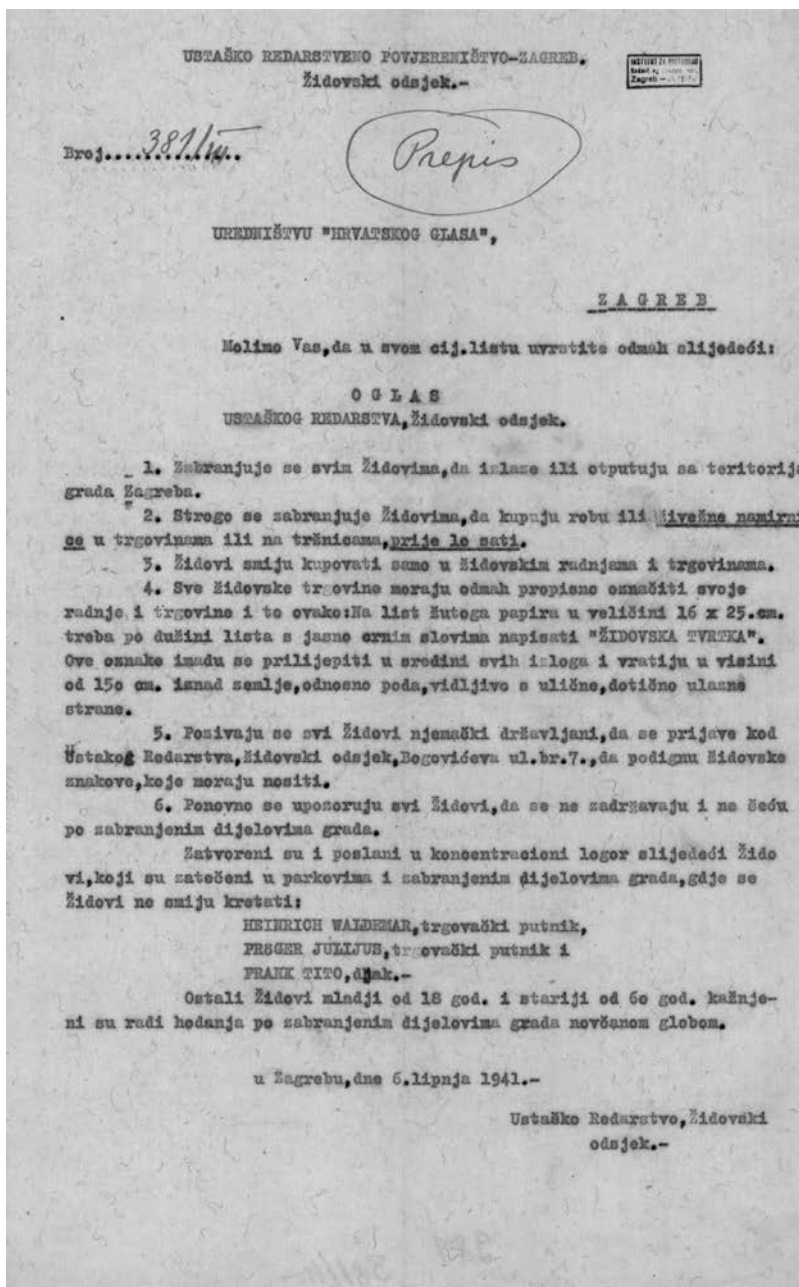
DR ANTE PAVELIĆ, v. r.

61

Temeljem rasnih zakona mjesec dana po uspostavi NDH-a započela je registracija „čistokrvnih” Židova kao prvi korak u pripremi njihove eliminacije.

HR-HDA 252, RUR ŽO,
739/1941., k. 1

Početkom lipnja izdani su novi propisi kojima se zagrebačkim Židovima zabranjuje da kupuju u nežidovskim dućanima, a ni ondje nisu smjeli kupovati prije 10 sati. Pojedini dijelovi centra Zagreba bili su Židovima već prije zabranjeni pa se tako nisu smjeli pojavljivati na Zrinjevcu i na drugim dijelovima Zelene potkove, na Jelačićevu trgu i na nekim ulicama. Prekršitelji bi bili slani u logore. Napokon, nisu više smjeli napustiti Zagreb.

HR-HDA 252, RUR ŽO,
382-381-1941., k. 1

Broj: 5658/1941.

OBAVIJEST

99/149

Na temelju Naredbe Ministarstva unutarnjih poslova o promjeni židovskih prezimena i označivanja Židova i židovskih tvrtka od 4. lipnja t. g. br. 336 Z. p. 1941 g. (Narodne Novine br. 43 od 4 lipnja o. g.) pozivaju se svi Židovi po rasi stariji od 14 godina da imaju nositi, kada su izvan vlastitog stana židovsku oznaku u obliku okrugle limene pločice, promjera 5 cm. Ploča mora biti žuto obojena i na njoj u sredini crnom bojom označeno veliko slovo Ž dužine 3, a širine 2 cm. **Ovaj se znak ima nositi vidljivo na lijevoj strani prsiju.**

Upozoruju se Židovi po rasi vlasnici tvrtka, trgovina i inih poduzeća na propise citirane Uredbe o označivanju nadpisnih ploča iznad radnja i oznaka u izlozima.

Prekršitelji navedene uredbe biti će u smislu gornje Naredbe kažnjeni globom **od 100 do 100.000 dinara** ili zatvorom od **10 dana do 6 mjeseci.**

Predstojništvo gradskog redarstva

U Varaždinu, dne 17. lipnja 1941.

Predstojnik grad. redarstva:

Sedlar, v. r.

Tiskara Stišer - A. Šarec, Varaždin

HDA, FOND 907-1811KA STAMPATA-SIGNATURA 99/149

...napadajući zauzeo užasne razmjere i da se još samo pokušava, da se održi promet u gradu. (Velebit)

vladom sporazumjeti o izmjeni zaključka iz godine 1939., po kojemu je sjeverna Irska isključena iz obvezatne vojne službe. (Velebit)

ŽIDOVİ MORAJU NOSITI ŽIDOVSKI ZNAK

OBAVIJEŠT ISPOSTAVE USTAŠKOG POVJERENIŠTVA — ŽIDOVSKI ODSJEK

Pozivaju se svi Židovi, koji su obuhvaćeni židovskim zakonom br. XLV. — 68 Z. p. od 30. travnja 1941. god. muškog i ženskog spola bez razlike godina starosti i bilo koje vjeroispovijesti, da odmah nakon primitka židovskog znaka, prklopčaju taj znak na lijevu stranu prsiju i lijevu lopaticu.

Svakı arijevac dužan je svakog Židova ili Židovku, koji se ovom pozivu ne odazove prijaviti Ispostavi Ustaškog red. povjereništva, židovski odsjek, Bogovičeva ul. br. 7, I. kat.

Židovski znakovi primaju se u Bogovičevoj ul. br. 7 od 8 sati u jutro ovim abecednim redom:

U petak	23. svibnja 1941. g. od A do D.
u subotu	24. svibnja 1941. g. od E do H.
u ponedjeljak	26. svibnja 1941. g. od I do N.
u utorak	27. svibnja 1941. g. od O do S.
u srijedu	28. svibnja 1941. g. od Š do Ž.

Tko se ne odazove pozivu i ne prklopča znak na odredjenom mjestu, bit će najstrože kažnjen.

U ZAGREBU, dne 22. svibnja 1941.

Povjerenik:
BOŽIDAR CEROVSKI v. r.

Dana 4. lipnja objavljena je u *Narodnim novinama* uredba po kojoj su svi Židovi morali nositi znak raspoznavanja: okruglu žutu limenu pločicu s upisanim slovom Ž. U praksi su nošeni različiti znakovi, ali svima je bilo zajedničko istaknuto slovo Ž. I židovske tvrtke i dućani morali su biti obilježeni. Da to nije bilo rađeno samo pod utjecajem Njemačke vidi se i po tome što su već i vlasti Banovine Hrvatske dale izraditi popise židovskih poduzeća i trgovina, samo što ih nisu dale obilježiti.

HR-HDA 907, Zbirka stampata, 39/119

Iako je odredba o nošenju znaka objavljena tek početkom lipnja, ustaške su vlasti u Zagrebu počele dijeliti znakove već krajem svibnja. Odbijanje nošenja znaka značilo je „najstrožu kaznu“, tj. slanje u logor i smrt.

HPM/MRNH – T. P./1683

Službeni oblik židovskog znaka.

HPM/MRHH V-1685

Osim službeno propisana znaka, postojali su i drugi oblici, poput ovoga na tekstilu s Davidovom zvijezdom. Djevojčica nosi znak pravilno, na lijevoj strani prsa i na lijevoj lopatici.

HPM/MRANH - A- 8974/32/11 i HPM/MRANH - A- 8974/32/12

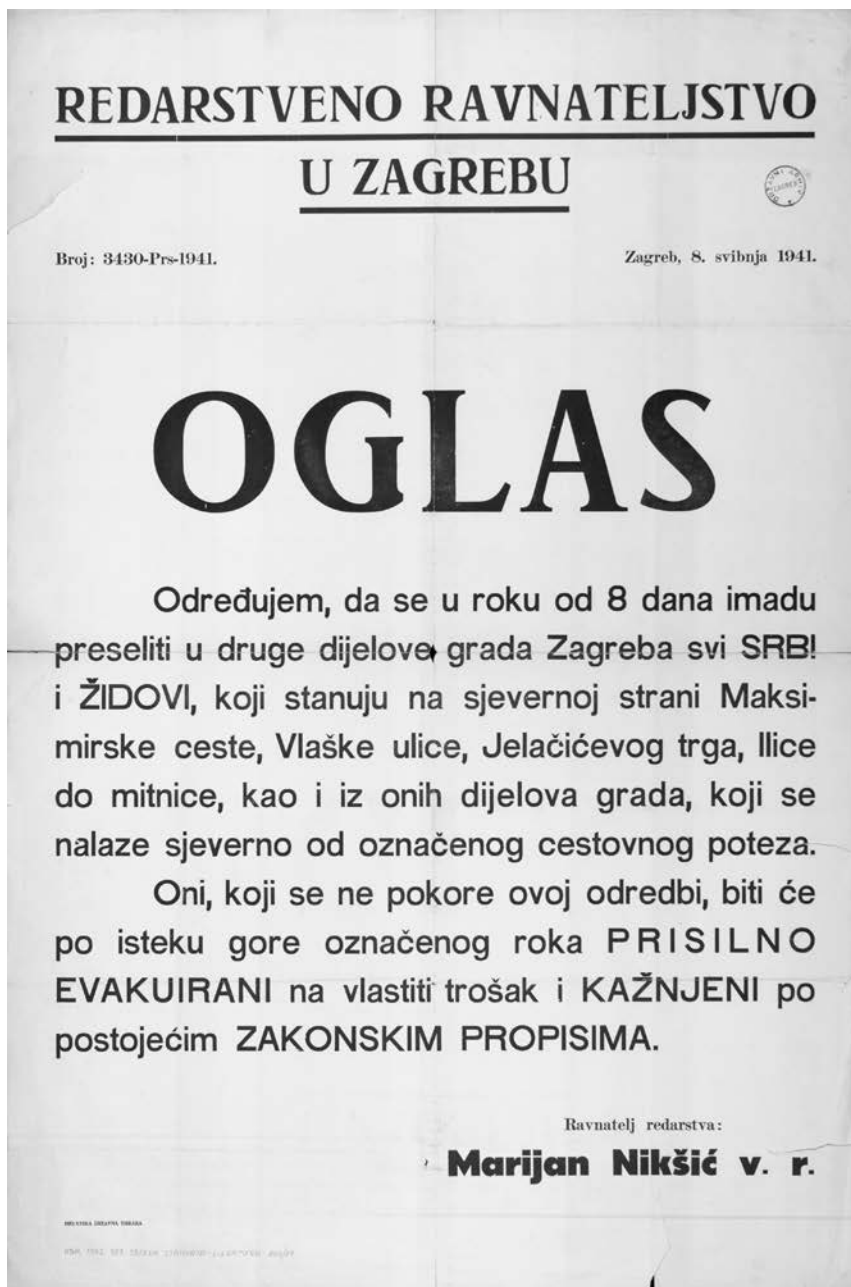
Od nošenja znaka nisu bila izuzeta ni najmanja djeca.

HPM/MRHH-A-8974/32/19

Znak za obilježavanje židovskih tvrtki.

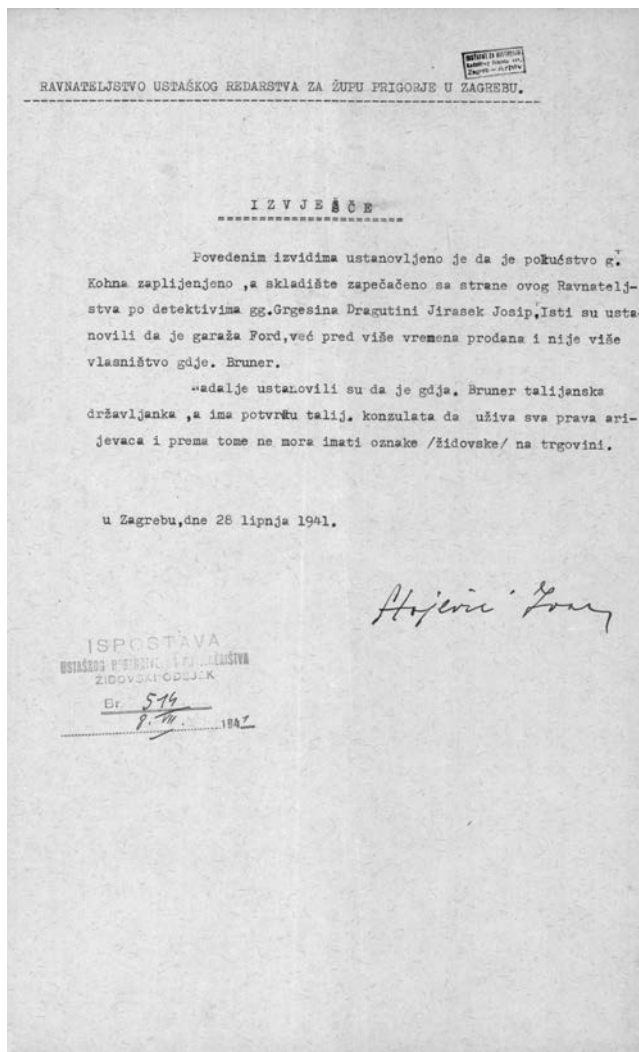
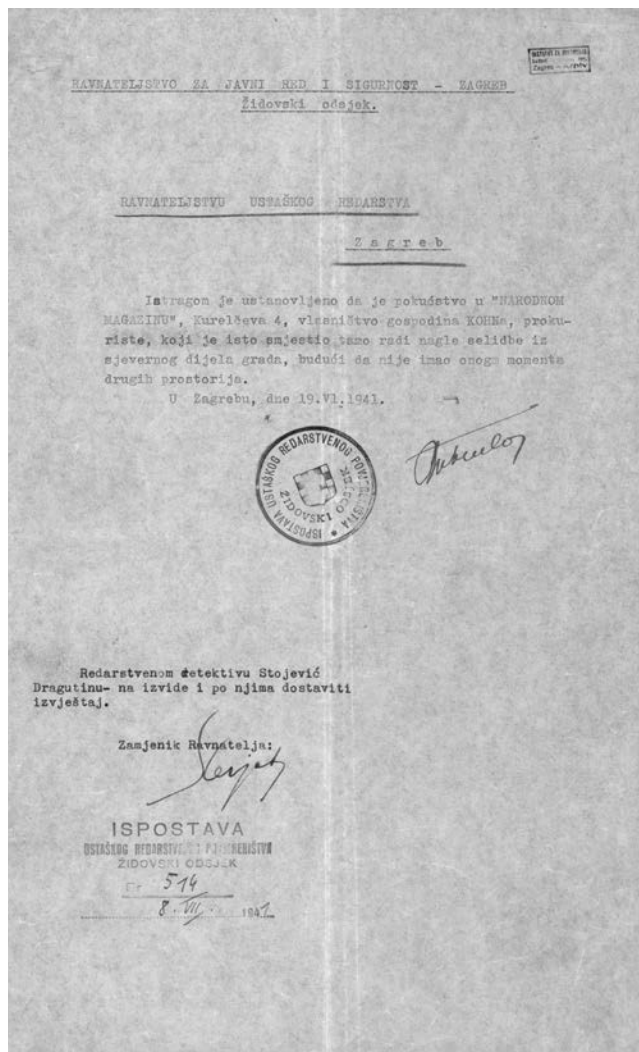
MGKC 7989

Među mjerama koje su služile ponižavanju, ali i pljačkanju Židova (i Srba) bila je i ona od 8. svibnja 1941. o prisilnom preseljenju unutar Zagreba. I jedni i drugi morali su napustiti svoje domove koji su se nalazili na sjevernoj strani Maksimirske, Vlaške, Jelačićeva trga i llice do mitnice (Černomerca) te dijelova grada sjeverno od tog poteza. Ondje su se, na Pantovčaku i Tuškancu, nalazile vile bogatijih građana pa su se u one ispražnjene uselili ustaški i njemački dužnosnici, uključujući i poglavnika Antu Pavelića.

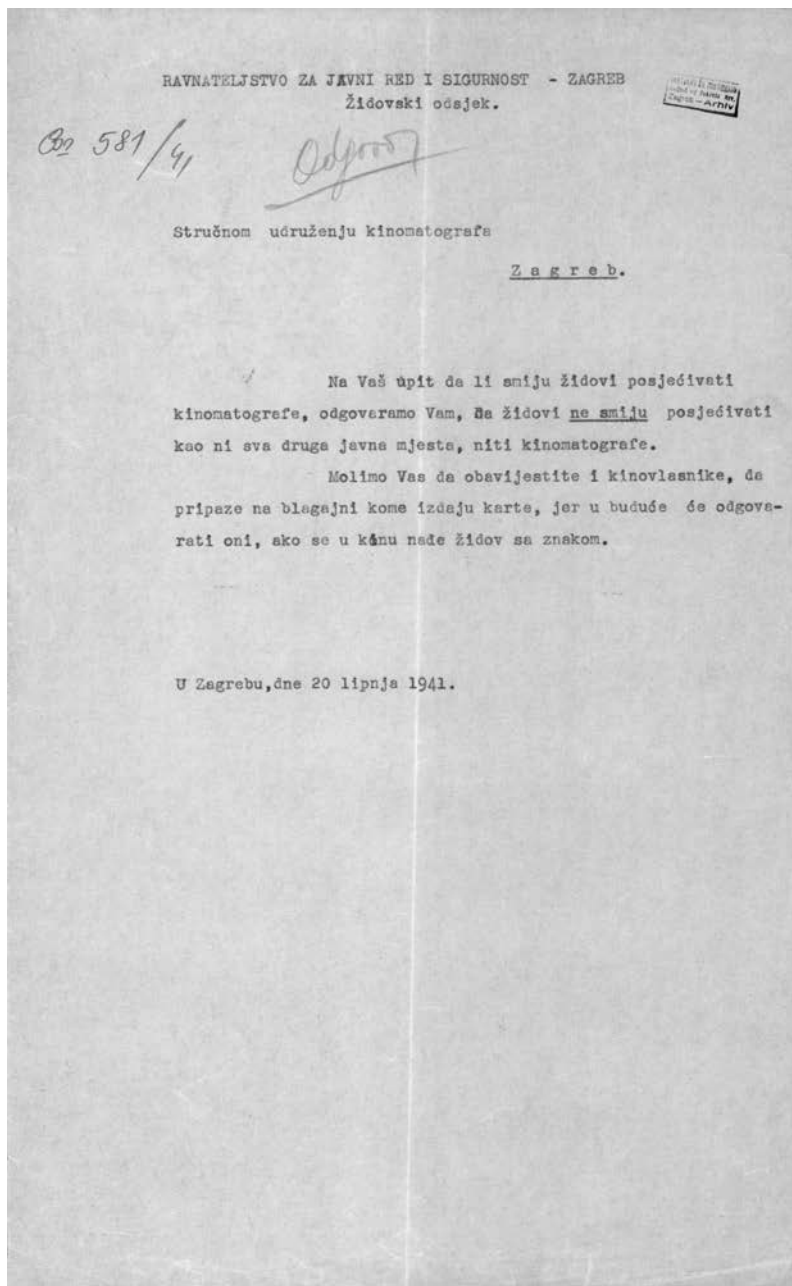
HDA 907, Zbirka stampata, 104/19

Židovi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj – Represija

Kako je teklo preseljenje Židova u grad južno od „linije razgraničenja“ vidi se iz primjera izvjesnoga gospodina Kohna, koji nije imao gdje smjestiti svoj namještaj pa ga je pohranio u Narodnom Magazinu. Isprva su ustaške vlasti tretirale taj namještaj kao njegovo vlasništvo, ali je već devet dana poslije ustanovljeno da mu je namještaj zaplijenjen. Ovaj dokument ujedno otkriva da su se neki Židovi mogli spasiti ako su imali strano državljanstvo, dok su neki bili zaštićeni diplomatskim statusom kao počasni konzuli država s kojima NDH nije bila u ratu, ali takvih je pojedinaca bilo malo.

HR-HDA 252, RUR ŽO, 514/1941., kut. 2

Među mnogim zabranama koje su nametane Židovima samo u svrhu njihova ponižavanja bila je i ona kojom im se ne dopušta odlazak u kino. Slično je, dakako, vrijedilo i za kazališta i druga mjesta zabave i javnog okupljanja.

HR-HDA 252, RUR ŽO,
581/1941., k. 2

Židovi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj – Represija

GLAVNI STOŽER VOJSKOVODJE
U Zagrebu, dne 20/5 1941. g. *tel. 63-64*
Broj 544
PROPAGANDNI ODJEL

POVJERENIKU ZA ŽIDOVE pri Ispostavi Ustaškog Redarstva
Bogovićeva ulica, Zagreb.-

Molim da se od svih Židova vlasnika Fotografskih kamera, kino
kamera i kino projektora ovi oduzmu a potom obavjesti Propagandni odjel
Ureda Vojskovođe/Raškoga ul.8/III/radi preuzimanja.

Prilikom oduzimanja molim da se skrene pažnja vlasnicima da
ne pokušavaju predati bezvrijedne kamere u mjesto kamera Contax i Leica
jer Propagandni odjel ima evidenciju istih.

Preuzimanje kamera vršiti će organi Foto i kino službe Odje
la.

i Petica
u potpunosti foto
zabors

 Šef propagande
Donaganij

ISPOSTAVA
USTAŠKOG REDARSTVENOG POVJERENIŠTVA
ŽIDOVSKI ODSJEK
Br. 98
24.5 1941.

Židovima su oduzete i
filmske kamere, fotoaparati
i kinoprojektori. Zanimljivo
je da je propagandni odjel
Glavnog stožera vojskovođe
Slavka Kvaternika znao tko su
vlasnici kvalitetnih aparata Leica
i Contaxa pa ih je upozorio
da ne pokušaju umjesto ovih
podvaliti druge bezvrijedne
aparate. Dakako da su Židovima
oduzimane i druge stvari, poput
automobila. U konačnici je to
bilo svejedno jer im je oduzeta
cjelokupna imovina.

HR-HDA 252, RUR ŽO,
98/1941., k. 1

Strana 14.

HRVATSKI LIST

Četvrtak, 30. travnja 1942.

Manifestacija NSDAP

u povodu dana narodnoga rada

Mjesna grupa inozemne organizacije NSDAP u Osijeku priredit će u nedjelju 3. svibnja u 11 sati do podne u Hrvatskom državnom kazalištu manifestaciju u povodu dana narodnoga rada. Na ovoj će priredbi govoriti i Gauleiter g. Friedrich Karl Florian, SA-Obergruppenführer. Raspored je same proslave ovaj:

1. Svečane koračnice, svira glazba Njemačke bojne DMI.
2. Dolazak Gauleitera.
3. Fanfare „Na početku djela“ od g. Hansa Kolesse.
4. Zajednička pjesma — Naoružani.
5. Govor Pg. Waltera Engesera.
6. Otvorenje i pozdrav, govori mjesni vođa Karl Beusch.
7. Govori: Gauleiter Friedrich Karl Florian, SA-Obergruppenführer.
8. Završno slovo — Počast Flühreru.
9. Pjesme nacije.

Poziv vlastnicima samovoznih vozila

Savezno s raspisom Ministarstva unutarnjih poslova, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost od 15. travnja god. 1942. broj: 30.303.942. pozivaju se svi vlasnici samokretnih vozila, da u roku od 30. travnja do 5. svibnja god. 1942. uplate za pregled i registraciju svojih samokretnih vozila kod ove Zupke redarstvene oblasti soba blagajne i to:

1. U ime troškova za nabavu ploča i njihovo privrješćivanje Kn 300.
2. U ime pisarničkih troškova povjerenstva za pregled i označivanje cestovnih samokreta, te nagrade za rad članova povjerenstva od Kn 300, t. j. ukupno Kn 600 po jednom samovozu.

Ujedno se upozoravaju, da prilikom uplate pristojbi za spomenute samovoze svaki vlasnik ponese sa sobom i prometnu knjižicu.

Tko se od vlasnika ne odazove ovom pozivu i ne uplati pristojbe za registraciju svoga samovoza, ne će se moći s njim voziti, jer će mu stare registarske pločice oduzeti, a samovoz zapečatiti.

Zupka redarstvena oblast u Osijeku.

Vrijeme

Izvještaj meteorološke postaje u Osijeku

29.—30. travnja. 21 sat 7 sat. 14 sat. Tlak ušd. red. na 0°: 762.27 760.5 788.4
Temperatura po Celziju: 11.4 6.2 6.4
Vjaga uzdužna „ 6.2 9.1 9.4
Nadlaka (0—10) 10 10 10
Vjetar (jakost 0—12) ENE i ENE 3 ENE
Oborine za 24 sata = 0.0 mm
Jutarnji minimum „ maksimum 6.5 C.
Situacija: Depresija na Sredozemnom moru naglo se napredovala, pomicanjem prema sjevernom dijelu kontinenta, uzrokuje nagle pad barometra i jako sjeverozapadni vjetrovi.

Barom. tlak se u posljednja 24 sata pao za 3.5 do 4.5 mm.
Jutarnje temperature su istočnim predjelima ostale nepromijenjene, dok su u zapadnim pale za 5 st. a kretale se od 3 do 6 st. C.

Neko je jutro bilo svuda oblačno i kišovito.

Vjetrovi su bili umjereni do jaki iz južnoga kvadranta ENE.

Obojine su izmjerili: Osijek 0.6 mm, Zagreb 0.2 mm.

Program: Obilaz, hladna vjetrovitost i kišovito vrijeme.

Poduzeća na prodaju

III. grupa

Savez Napredkovih zadruga, Ured za nacionalizaciju priroda Zagreb, prodaje podržavljeni imetak ovih trgovačkih i obrtničkih poduzeća s nekretnostima, koje su usko povezane s trgovinama.

1. Adolf Müller, trgovina mješovitih robe, Osijek I, Podgrade 50.
2. David Gins, trgovina kratkom i galanterijskom robom, Osijek I, Desatićina ul. br. 22.
3. Franjo Inselt, trgovina mješovitom robom, Osijek I, Reineirova 159.
4. Josip Baniet, trgovina kratkom i galanterijskom robom, Osijek I, Ružina ul. br. 1.
5. Ernest Grünwald, trgovina mješovitom robom, Osijek, Nova br. 32.
6. Aleksandar Lang, trgovina mješovitom robom, Osijek V, Dunavska 16.
7. Ilija Krausz, trgovina mješovitom robom, Osijek V, Savska br. 88.
8. Marzita Grünbaum, trgovina poslastica, domaćeg i južnog voća, Osijek I, Kapucinska 21.
9. Desider Fischer, trgovina mješovitom robom, Tenjska cesta.
10. Helena Lichtenthal, trgovina mješovitom robom, Osijek I, Strossmayerova 24.
11. Mavro Kisić, trgovina partijskom robom, Osijek I, Zupanijska 22.
12. Kata Gottlieb, trgovina mješovitih robe, Osijek I, Gundulićeva 42.
13. Mirko Garaš, trgovina pomoćne i kratke robe, Osijek I, Zupanijska ul. br. 6.
14. Adolf Lichtenthal, sitničar, Osijek I, Gundulićeva 102 s kućom.

Uprava Grand Hotela angažirala je opet nakon dugog vremena za mjesece svibnja veliki internacionalni artistski raspored. Nastupaju M. I. skaja, solo-plesačica, Nike Marta, plesačica i pjevačica, Horvat Marija, plesačica i pjevačica, P. g. y. Proška, akrobatska plesačica, Duo Salepa, plesni par i Trio Aleksander, akrobatski plesači.

15. Simon Hirschfeld, trgovina mješovite robe, Osijek I, Nova ul. 92.
16. Laura Neumann, sitničarica, Osijek I, Ružina ul. br. 26 s kućom.
17. Leopold Stein, trgovina mješovite robe, Osijek II, Kuhačeva 7.
18. Regina Gertner, trgovina mješovite robe, Osijek I, Franičina 2.
19. Aranka Beck, trgovina mješovite robe, Osijek IV, Slavonjska 5 s kućom.
20. Mavro Neumann, trgovina mješovite robe, Osijek I, Radićeva 48.
21. Roza ud. Vieg, trgovina manufakturne i kratke robe, Osijek I, Zupanijska 26.
22. Aleksandar Lang, urar i drastičar, Osijek I, Kapucinska 13.
23. Marko Milhofer, trgovina mješovite robe, Osijek I, Ružina ulica 50 s kućom.
24. Regina Wortmann, predgisaonka i ručni rad, Osijek I, Zupanijska 21.

Pravo na kupnju imaju samo osobe, koje posjeduju potpunu stručnu spremu i koje mogu pružiti potrebno pokrivenje.

Reflektanti na gornja poduzeća dobit će sve potrebne upute kod Napredkove zadruge u Osijeku u vremenu između 10—12 sati do podne, a svoje ponude imaju predati spomenutoj zadrugi u roku od 10 dana, poslije kojega roka se ponude više ne primaju!

Tiskariće za ponudu mogu se dobiti kod Napredkove zadruge, Ureda za nacionalizaciju priroda, Osijek.

Savez Napredkovih zadruga
Ured za nacionalizaciju priroda
Zagreb.

Vodostaj Drave. Od utorka do jučer Drava je kod Osijeka porasla za 10 cm, t. j. od 254 na 264 cm iznad nišnice.

KUPUJEMO STARE KRPE
Uprava Gradanske tiskare, Osijek I, Kapucinska 16, kupuje čisto oprane bijele i šarene krpe za čišćenje strojeva.

Na obali Drave

Fotokopografija Gradanske tiskare k. d. (Br. 7094)
Sadržajno vrijeme iskoristili su ovi dječaci, da se kod pristaništa u Gornjem gradu sunčaju na obali Drave.

Slikokaz

NJEM. VIKTORIA SLIKOKAZ

prikazuje 29. i 30. travnja slikopis prekrasnih prirodnih snimaka

U sjeni bregova

(IM SCHATTE DES BERGES)

Hansi Knutek — Ailla Hörbiger

U četvrtak, 30. travnja u 9 sati na večer svečana praznična slikopis

Ljudi u oluji

(MENSCHEN IM STURM)

1238-2

CROATIA SLIKOKAZ

produžuje danas, na mnogobrojni zahtjev veliko slavenstvo glazbeno slikopisno djelo

Kad gusle plaču.

Cijene ulaznica vrlo su snižene! Samo Kn 2 do 8. Ovak slikopis samo u 5 i 7 s.

U 9 sati praznična veselog i zabavnog slikopisa

TIRANICA (Gastspiel im Paradies)

Hilda Kral, Albert Matterstedt, Georg Aleksander Oscar Sima i mnogi drugi.

1239-3

EUROPA SLIKOKAZ

prikazuje kraljeve smijeha HANSA MOZERA i THEO LINGENA u najuspješnijoj komediji

7 godina nesreće

Mozor kao riječni životinja, a Lingen kao sluga. Čovjek kojeg radi razlijeznog ogleđala 7 godina prati smola. — Novi talijanski žurnal. Dva sata smijeha.

Delazi: PLAMEN STRASTI!

1219-3

DRAVA SLIKOKAZ, D. G.

prikazuje u četvrtak, 30. travnja i petak 1. svibnja glazbeni slikopis

Dvorac Lindenau.

U glavnim ulogama: Hans Moser, Theo Lingen i Heinz Rühman

Početak predstava u 5, 7 i 9 sati.

1244-1

NARODNI SLIKOKAZ, Reifala

prikazuje danas u pol 7 i pol 9 sati

„Izgubljena patrola“

(IZGUBEN HILITKA)

(REITERPATROUILLE)

prena poznatom kazališnom komadu

Františka Langera.

Dotatnik: »Haze i Saje« (RITKA SALA).

Cijene: 4.50, 6.50, 8.50 i 9.50 kuna.

1245-2

Nove knjige i časopisi

MOLDERS I NJEGOVI PILOTI. Zapojeđništvo zračnih snaga Hrvatske izdalo je prvu u predviđenom nizu knjiga u svrhu odgoja hrvatske mladeži u zrakoplovnom duhu. To je prijevod von Ferrelvog djela »Molders i njegovi piloti«, u kome pisac — uglavnom na temelju izvora i navoda iz dnevnika glavnog junaka — prikazuje život i podvige najuspješnijeg zrakoplova ovog rata, nažalost sada već pokojnog pukovnika Moldersa. Stotinu i deset puta ostao je pobjednik u zračnim borbama. — Knjiga je »okrašena brojnim slikama, a cijena joj je Kn 40. Dobiva se u svim knjižarama, a naručuje kod knjižare Čelap, Zagreb, Kazališni trg i kod hrvatskih knjiž. Zagreb. Samoborska 9.

Sve pokretnine židova moraju se predati državi

Kako je našoj javnosti već poznato, objavljene su nedavno dvije zakonske odredbe, kojima se konačno i na način, kako najbolje odgovara državnim i narodnim probitcima, riješilo pitanje imetak osoba, koje se prema propisima našeg rasnog zakonodavstva imaju smatrati židovima. Te su zakonske odredbe: o podržavljenju židovske imovine, kojom su sva imovina i imovinska prava židova postala vlasništvom Nezavisne Države Hrvatske, te zakonska odredba o produženju roka iz § 6. zakonske odredbe o podržavljenju židovske imovine, kojom je, kako se to vidi iz samog naslova odredbe, bio produžen rok predaje pokretnina, koje su se do proglašenja obih zakonskih odredaba nalazile kod židova, ili bile čuvane kod drugih osoba, a pripadale su obzirom na vlasništvo židovima.

Pravni i stvarni posljedak donošenja spomenutih zakonskih odredaba je taj, da u našoj državi više ne može postojati ma koja imovinska čest, koja bi se mogla smatrati židovskim vlasništvom. Židovske imovine kod nas više nema; sve što je do sada vrijedilo kao židovsko, postalo je vlasništvom države. To vrijedi za imovinu svih židova bez iznimke, osim, naravno, onih, kojima su odredbama Poglavnika priznata arijska prava.

Dosljedno ovom podržavljenju nekadašnje židovske imovine, propisale su navedene zakonske odredbe predaju državi svih pokretnina, koje su

do sada držali kod sebe židovi, odnosno, koje su se pokretnine nalazile na čuvanju kod drugih osoba, povjerene tim osobama od strane židova, ili pak koje su sticajem prilika došle na nezakoniti način u posjed ovim osobama.

Kako se vidi, razlikuju zakonske odredbe obzirom na predaju pokretnina dvije skupine osoba: židove i sve druge osobe, koje bilo s kojeg razloga drže kod sebe predmete, koji su židovsko vlasništvo. I jedni i drugi obvezani su na predaju pokretnina državi u produženom roku t. j. do konca mjeseca studenoga o. g.

Kao pokretnine, koje se moraju predati, smatraju se prije svega sve vrste dragocjenosti (zlatu, srebru, predmeti od plemenitih kovina, umjetnine i t. d.), zatim vrijednosni papiri (dionice, police osiguranja), uložne knjižice, slike, filatelističke zbirke, starine i dr.

Svi ovi predmeti nekadašnje židovske imovine moraju se predati državi do 30. o. mj. Obzirom na ovu predaju treba posebno upozoriti, da se ne će od primjenjivanja ovih propisa nikoga izuzimati.

Svi, koji posjeduju bilo kakav predmet, koji je nekada pripadao židovu, a došli su do tog predmeta putem predaje na čuvanje ili bilo na koji drugi način, bez obzira na položaj, koji zauzimaju, obvezani su do konca o. mj. predati tu pokretninu Uredu za podržavljeni imetak, koji postoji u sklopu

Ministarstva državne riznice, jer židovske imovine u našoj državi više nema, te bi se svakom, tko podržavljenju imovinu ne bi vratio državi, smatrao krivcem za protupravno prisvojenje državne imovine, i kao takav bi odgovarao pred zakonima.

Od predaje prema ovim propisima oslobođene su samo osobe, koje su koji dio židovske imovine stekle putem zakonite prodaje po Uredu za podržavljeni imetak odnosno bivšem Državnom ravnateljstvu za ponovu, ili pak drugim ustanovama i oblastima, koje su djelovale u ime Državne riznice (Zadruga Hrvatskog Radiše, Savez Napredkovih zadruga i dr.).

Nastaje pitanje, kakav odnos trebaju prema ovim naredbama zauzeti osobe, koje su se uselile u židovske stanove (s pokućtvom i ostalim predmetima, koji spadaju u uređaj stana), te da li se takve osobe smatraju kao posjednici židovske imovine, obvezani na predaju te imovine državi?

Savezno s ovim obaviješteni s uvjerljivog mjesta, možemo reći, da se prema zakonskim propisima o židovskoj imovini, i uživanje nekadašnjih židovskih stanova s pokućtvom smatra isto tako posjedom židovske imovine, kao i držanje pokretnina.

Medjutim, razumljivo je, da bi predavanje predmeta pokućstva izazvalo stanovite posve tehničke poteškoće, a s druge strane bi osobe, koje su pre-

uzele židovske stanove, morale usljed ove predaje ostati trenutno bez najpotrebnijeg stanbenog uređaja.

Zbog toga će takvi pojedinci do 30. o. mj. predati Uredu za podržavljeni imetak samo točan popis pokućstva, koje se nalazi u stanu, što su ga oni preuzeli.

Izričemo, da se ovaj popis tiče samo pokućstva, dok se ostali predmeti, nađeni u nekadašnjem židovskom stanu moraju predati, a nikako nije dovoljno samo ih popisati.

I popis pokućstva i predaja pokretnina ima se obaviti najsavjestnije, ne zatajivši kod toga ni najmanji predmet. Naglašujemo ponovno, da nikakav položaj i ničije ime ne će moći biti razlog, da se najstrože ne postupi s pojedincima, koji toj dužnosti prema državi i njenim probitcima ne bi udovoljili.

Država je uvažila sve iznimne prilike, ljudske slabosti i druge razloge, pa nije do sada u većoj mjeri pravila pitanje iz djelomično nezakonitog sticaja takve imovine. Sada je medjutim ta imovina podržavljena, ona je danas vlasništvo Nezavisne Države Hrvatske, i država traži, da joj se ta imovina u određenom roku vrati. Onaj, tko se iz bilo kojih pobuda ne bi odazvao ovom pozivu države, smatrat će se, da je izravno povredio njezine probitke, te će se kazniti najstrože prema propisima, koji su u tom smislu doneseni.

Zakonskom odredbom o podržavljenju židovske imovine sve židovsko vlasništvo: pokretnine, nekretnine i tvrtke, prešle su u vlasništvo NDH-a. Po toj su odredbi židovsku imovinu morali vlastima predati i svi nežidovi kod kojih su Židovi nešto pohranili. Izuzet je bio namještaj u židovskim stanovima u koje su se uselili ustaše ili drugi korisnici jer bi predaja takva namještaja novim vlasnicima stanova „stvarala određene tehničke poteškoće”.

Nakon što su Židovima oduzete tvrtke i dućani, stavljani su na prodaju dražbom. U trenutku kada je ova dražba u Osijeku bila oglašena, vjerojatno je većina pravih vlasnika već bila upućena u logore ili pobijena.

Primaljeno dne 23.lipnja 1943 broj 2699/Z.
O D L U K A

Na temelju Zakonske odredbe od 30.X.1942 broj CCXCII-2505-1942-§§.1 i 3 dozvoljuje se uknjižba prava vlasništva na nekretnine T.t.Union tvornica kandita i čokolade Deutsch i König iz Zagreba u gruntovnom ulošku broj 5.255.k.o.grad Zagreb sastojeće se iz čestica kat.broj:

2333/1 Kuća pop.broj 3923 gosp.zgrada i dvorište u Branimirovoj ulici 29 sa 1126.7.č.hvati ili 4052.č.metara

2334/5 Oranica / gradilište/ u Branimirovoj ulici sa 111.2.č.hvati ili 400.č.m. na korist:

NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE/Imetkom upravlja Državna riz.-ured za podrž.imetak/ zatim

Na temelju darovnog ugovora od 18.lipnja 1943 broj T-1088-1943 dozvoljuje se uknjižba prava vlasništva na nekretnine Nezavisne Države Hrvatske upisane u grunt.ulošku broj 5.255.k.o.grad Zagreb sastojeće se iz napred navedenih čestica na korist:

"UDRUŽE POGlavnikove TJELesne BOJNE" usajamno-pripomoćne zadruge s.o.j. u Zagrebu.

Molba ostaje u spisima.

Darovni ugovor stavlja se u zbirku izprava.

O tom se obavješćuju:

- 1./ Ministarstvo Državne riznice-ured za podržavljeni imetak u Zagrebu
- 2./ " Udruga poglavnikove Tjelesne Bojne" usajamno -pripomoćna zadruga s.o.j. u Zagrebu
- 3./ Katastralni ured u Zagrebu radi izpravka katastra
- 4./ Porezni ured II u Zagrebu
- 5./ Tt.Union tvornica kandita i čokolade Deutsch i König iz Zagreba prema §.4. gore navedene zakonske odredbe izvješćavanjem na oglasnoj ploči ovoga suda.

Kotarski kao zemljišnoknjižni sud I

U Zagrebu, dne 23.lipnja 1943

6./ Hrvatska zemaljska banka d.d. u Zagrebu

Među oduzetom židovskom imovinom bila je i *Union tvornica kandita i čokolade König i Deutsch*, današnja tvornica *Kraš*, koja se nalazila u Branimirovoj ulici na mjestu današnjeg Branimir centra. Odlukom vlasti tvornica je 1943. predana Udruzi Poglavnikove tjelesne bojne, uzajamno-pripomoćnoj zadruzi.

HR-HDA 1076, T 1088/1943.

U Rijeci, koja je pripadala Italiji, kao i u Istri, talijanski rasni zakoni počeli su se primjenjivati prije nego u NDH-u. Ovaj proglas iz 1938. donosi pravila po kojima se određuje tko se smatra Židovom, a tko ne. Ti talijanski propisi bili su jednaki onima hrvatskim, ali postupak talijanskih fašističkih vlasti prema Židovima bio je mnogo bolji, ponajprije zato što nisu bili životno ugroženi. Zbog toga su se po osnivanju NDH-a Židovi s njezina teritorija spašavali bijegom na područja koja je okupirala Italija, a nakon njezine kapitulacije 1943. i prelaskom u onaj dio Italije koji je bio u rukama Saveznika.

HR-DARI-541, L-8-38